

КОНСТИТУЦИОННОЕ И МУНИЦИПАЛЬНОЕ ПРАВО

УДК 342.565.2

КОНЦЕПТ МЕХАНИЗМУ ОХОРОНИ ПРАВ ЛЮДИНИ В СУЧАСНОМУ ВИМІРІ

Ярослав ЄРМОЛЕНКО,
аспірант кафедри теорії та історії держави і права
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

АНОТАЦІЯ

У статті на основі методологічного аналізу різних інтерпретацій понять: «соціально-правовий механізм забезпечення прав людини», «механізм забезпечення прав людини», «механізм охорони прав людини», «механізм захисту прав людини», «гарантії прав людини» – запропоновано сучасний концепт механізму охорони прав людини: «Механізм охорони прав людини – це система суспільних і державних інститутів, а також юридичних засобів, які забезпечують їх (інститутів) організацію та діяльність, спрямовану на запобігання порушенню прав і свобод людини, припинення протиправної поведінки, відновлення порушеного права, відшкодування завданої шкоди та притягнення винних до юридичної відповідальності». Також виокремлено його суттєві ознаки.

Ключові слова: соціально-правовий механізм забезпечення прав людини, механізм реалізації прав людини, механізм охорони прав людини, механізм захисту прав людини, гарантії прав людини, юридичні засоби.

THE CONCEPT OF THE MECHANISM FOR THE PROTECTION OF HUMAN RIGHTS IN THE MODERN DIMENSION

Yaroslav YERMOLENKO,
Postgraduate Student at the Department of Theory
and History of State and Law of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

SUMMARY

On the basis of methodological analysis of different interpretations of concepts “socio-legal mechanism for ensuring human rights”, “mechanism of ensuring human rights”, “mechanism of human rights safeguard”, “mechanism for the protection of human rights”, “human rights guarantees” the author has proposed the modern concept of a mechanism for the protection of human rights: “mechanism of protection of human rights – is a system of public and state institutions, as well as legal remedies that provide them (institutions) with organization and activities aimed at preventing violations of human rights and freedoms, stopping unlawful behavior, restoration of violated rights, compensation for the damage and bring the guilty person to responsibility” and he has singled out its essential features.

Key words: socio-legal mechanism for ensuring human rights, mechanism for the realization of human rights, mechanism for the protection of human rights, mechanism for human rights safeguard, human rights guarantees, legal remedies.

Постановка проблеми. Важливим завданням теорії прав людини як складника загальнотеоретичної юридичної науки є уточнення її понятійно-категоріального апарату, одним зі складників якого є механізм охорони прав людини. Розкриття змісту цього поняття дасть змогу отримати досить повне уявлення про досліджуване явище державно-правової дійсності.

Актуальність теми дослідження. Механізм охорони прав людини є традиційним питанням, що розглядається правниками під час вивчення феномена прав людини. Водночас аналіз підходів до розуміння однойменного поняття свідчить про те, що поза увагою вчених або ж залишається інституційний аспект цього явища державно-правової дійсності, або досліджувана категорія методологічно некоректно ототожнюється з такими поняттями, як «гарантії прав людини» й «юридичні засоби».

Стан дослідження. Поняття: «соціально-правовий механізм забезпечення прав людини», «механізм забезпечення прав людини», «механізм охорони прав людини»,

«механізм захисту прав людини», «гарантії прав людини» – є традиційними для сучасної правової науки й такими, що були предметом наукового інтересу як вітчизняних, так і зарубіжних учених.

Вагомий внесок у розроблення вищезазначених категорій здійснили такі вчені, як М. Абдулаєв, І. Грицай, А. Колодій, С. Комаров, Л. Морозова, А. Олійник, О. Наливайко, О. Фрицький та ін.

На особливу увагу в контексті теми наукової статті заслуговують здобутки тих науковців, які досліджували загальнотеоретичні категорії «механізм забезпечення прав людини» та «механізм охорони прав людини», а саме: С. Бобровник, В. Боняк, К. Волинки, В. Погорілка, О. Петришина, П. Рабіновича, О. Сеньова, В. Сєрьогіна, О. Скакун, Г. Христової та ін. Сформульовані ними теоретичні положення стануть предметом подальшого наукового аналізу, що буде проведений нами в межах наукової праці.

Метою й завданням статті є обґрунтування авторської дефініції поняття «механізм охорони прав людини».

Як теоретичним інструментарієм для досягнення визначеної дослідницької мети автор послуговувався пізнавальними можливостями формально-логічних методів аналізу та синтезу.

Виклад основного матеріалу. Первинною для загально-теоретичної характеристики поняття «механізм охорони прав людини» є категорія «соціально-правовий механізм забезпечення прав людини», обсяг якої поряд із досліджуваним нами явищем державно-правової дійсності й такими поняттями, як «механізм реалізації прав людини» та «механізм захисту прав людини», і стане предметом подальшого наукового аналізу.

Підтвердженням цьому є запропонований О. Скакун погляд на поняття і структуру соціально-правового механізму забезпечення прав і свобод людини, що сприйнятий і підтриманий вітчизняними науковцями, зокрема теоретиками права та фахівцями в галузі конституційного права [1; 2; 3].

На думку О. Скакун, соціально-правовий механізм забезпечення прав людини являє собою систему заходів зі створення умов для здійснення основних прав і свобод людини, похідних від її гідності. Учений зауважує, що «поняттям «соціально-правовий механізм забезпечення прав людини» підкреслюється, що правовий механізм – частина соціального і діє з ним у єдності. А сам процес забезпечення прав людини можливий у сукупності зі сприятливими зовнішніми умовами – системою загальносоціальних і юридичних, внутрішньодержавних і міжнародних гарантій».

Завдання ж цього механізму правник убачає в охороні, захисті, відновленні порушених прав, а також формуванні загальної та правової культури населення [4, с. 224].

Поняття «механізм охорони прав людини» вчений визначає в такий спосіб: «... це система заходів із профілактики порушень прав, свобод і обов'язків людини, недопущення протиправних дій (їх превенції)» [4, с. 224].

До таких заходів дослідник зараховує встановлення засобів профілактики правопорушень і запобігання правопорушенням; запобігання неправильній реалізації прав, свобод та обов'язків; надання адвокатської допомоги; конституційний контроль за безперешкодною реалізацією прав, свобод та обов'язків; можливість звернення за допомогою до омбудсмена [4, с. 224].

Механізм (гарантії) захисту прав людини – це система заходів із відновлення порушеного правового статусу, притягнення порушників до юридичної відповідальності. До таких гарантій учений зараховує відповідальність правопорушника; встановлення заходів відповідальності винних за порушення прав і свобод громадян; установа заходів судового захисту; адміністративно-правові способи захисту; відновлення порушеного права (відшкодування шкоди, заподіяної незаконними діями органів державної влади і посадових осіб, тощо) [4, с. 225].

Аналіз вищенаведених суджень правника про соціально-правовий механізм забезпечення прав людини, механізм охорони прав людини та механізм захисту прав людини як самостійні явища правової дійсності дає підстави для таких умовиводів, що мають методологічне значення:

1) автор обґрунтовано наголошує на тому, що правовий механізм є частиною соціального й діє з ним у єдності, а отже, механізми охорони прав людини та захисту прав людини також є соціально-правовими, а не державними. Тож у живих терміно-поняттях більше економії слів, а не економії змісту (проте вказана теза не заперечує того факту, що провідна роль в інституційному складнику цих механізмів усе ж належить державі);

2) учений обґрунтовано пов'язує вказані механізми із системою гарантій, переважно юридичних;

3) конкретизовані правником заходи охорони прав і захисту прав людини як складники відповідних механізмів свідчать про те, що автор зводить охорону прав людини до заходів з профілактики правопорушень, а захист – до відновлення порушених прав і притягнення порушників до юридичної відповідальності. Тобто у правника обсяг указаних терміно-понять не перетинається;

4) О. Скакун убачає призначення механізму захисту прав людини у відновленні порушеного правового статусу. З огляду на зміст поняття правового статусу людини та його обсяг (як сукупності прав, свобод та обов'язків), небезпідставними будуть питання про: а) механізм порушення такої сукупності прав і свобод людини; б) механізм порушення обов'язків людини.

В аспекті гарантій реалізації та захисту прав і свобод людини розглядає питання механізму захисту прав громадян С. Бобровник, ототожнюючи його із системою органів і засобів [5, с. 109].

Правник, зокрема, наголошує, що в юридичній літературі останнього часу цей механізм характеризують як соціально-правовий. Він є системою засобів і факторів, які забезпечують повагу до прав і свобод людини, що є суттєвими для повного й вільного розвитку. Основне його призначення автор убачає в захисті суб'єктивних прав і їх поновленні, а його фундаментальне призначення визначається в процесі реалізації функцій.

Правник відзначає, що механізм соціально-правового захисту відображає права та свободи особи як вищу цінність; рівень соціальної справедливості в суспільстві, ступінь гарантованості прав і свобод особи; здійснення суспільного порядку та безпеки [5, с. 110].

Аналіз вищенаведених суджень С. Бобровник свідчить про певну непослідовність ученого в підході до визначення змістовного складника досліджуваного механізму.

Так, у першій тезі складниками цього механізму є система органів і засобів, а в другому – система засобів і факторів.

Дещо некоректно вважаємо тезу правника, що механізм соціально-правового захисту відображає права та свободи особи як вищу цінність. Такий підхід не узгоджується з нормативно-правовим приписом, закріпленним у ч. 1 ст. 3 Конституції України, відповідно до якого саме людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю.

У контексті національних і міжнародних гарантій прав людини розглядають механізм забезпечення та захисту прав людини О. Петришин і Г. Христова. Учені, зокрема, зауважують, що основним завданням міжнародного й національного права в галузі прав людини є формування механізму забезпечення та захисту прав людини, який включає систему гарантій прав і свобод [6, с. 304].

Категорію «гарантії прав людини», по суті, механізм забезпечення та захисту прав людини, правники визначають у такий спосіб: це система загальних і спеціальних (юридичних) засобів та інститутів, спрямованих на сприяння реалізації прав людини, а також забезпечення їх охорони й захисту від порушень [6, с. 304].

Передусім заслуговує на увагу вживаний правниками термін «механізм забезпечення та захисту прав людини», семантичний аналіз якого свідчить про те, що забезпечення прав людини, на відміну від вищенаведеного підходу О. Скакун, не охоплює собою захист прав людини.

Не можна вважати обґрунтованим сформульоване правниками теоретичне положення про основне завдання міжнародного й національного права в галузі прав людини, що полягає у формуванні механізму забезпечення та захисту прав людини. На нашу думку, такий механізм має формуватися

само державою, а право (міжнародне й національне), а точніше, національне законодавство, частину якого становлять ратифіковані парламентом міжнародні договори, є лише юридичним засобом їх (механізмів) закріплення, легалізації.

Л. Морозова досліджуване нами поняття також обґрунтовано розглядає в контексті прав людини, щоправда, вживає термін «механізми захисту прав людини». Учена ототожнює ці механізми зі способами та засобами захисту прав і свобод. Правник, зокрема, наголошує: «Прийнято розрізняти внутрішньодержавні та міжнародні способи та засоби захисту прав і свобод людини». До внутрішньодержавних способів і засобів Л. Морозова зараховує такі: 1) судовий захист включно з правом на отримання кваліфікованої юридичної допомоги; 2) інститут Уповноваженого з прав людини, до якого можуть звертатися всі, хто вважає, що його конституційні права порушені; 3) Конституційний Суд держави, до якого можна звертатися за захистом не будь-яких, а саме конституційних прав і свобод. Правом на подання скарги наділений лише учасник кримінального, адміністративного процесу або сторона цивільної справи. Конституційний Суд перевіряє конституційність конкретного закону, а не самої справи [7, с. 405].

Міжнародні механізми захисту прав людини, вважає Л. Морозова, утворюють спеціальні органи, які здійснюють міжнародний контроль за діяльністю держав у сфері забезпечення й охорони прав людини. Такий контроль реалізується на двох рівнях: у межах ООН (так званий універсальний рівень) і на регіональному, наприклад, у межах Ради Європи [7, с. 405–406].

Головним засобом захисту людини, на думку вченої, слугують національні суди та інші органи держави (під засобами вчений розуміє суб'єктів, які здійснюють правозахисну функцію), котрі зобов'язані захищати не лише конституційні права і свободи, а й права, передбачені міжнародними договорами, іншими документами, підписаними та ратифікованими державою-учасницею [7, с. 406].

Аналіз вищенаведених суджень свідчить про те, що механізми захисту прав і свобод людини правник зводить до передбачених Конституцією та міжнародно-правовими договорами державних і міжнародних інституцій із визначеними повноваженнями щодо захисту прав людини.

Схожий підхід до розуміння досліджуваного поняття пропонує В. Серьогін. Правник, висвітлюючи питання гарантій реалізації конституційних прав і свобод в Україні, вживає терміно-поняття «міжнародно-правовий механізм захисту прав і свобод людини», на жаль, не пропонуючи його авторської інтерпретації. Учений обмежується лише констатацією того факту, що до сучасного міжнародно-правового механізму захисту прав і свобод людини належать міжнародні організації, що безпосередньо розглядають питання, пов'язані з порушенням прав і свобод людини, на жаль, не пропонуючи його авторського визначення. Серед них науковець виокремлює такі: 1) Центр з прав людини економічної й соціальної Ради ООН; 2) Комісію з прав людини ООН; 3) спеціальні органи ООН – Комітет із прав людини, Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, Комітет із прав дитини, Комітет із ліквідації расової дискримінації, Комітет проти застосування катувань; 4) Верховний комісар ООН з прав людини; 5) Європейський суд з прав людини.

Отже, правник ототожнює міжнародно-правовий механізм захисту прав і свобод людини з інституційними гарантіями, системою міжнародних правозахисних інституцій, які є суб'єктами міжнародного права [8, с. 102].

У руслі вищенаведених методологічних положень (системного та динамічного характеру явища) розглядає категорію «механізм забезпечення прав і свобод людини

та громадянина» Т. Бабкова. Проте, на відміну від О. Скакун, правник збагачує його такими елементами, як правові форми й засоби. Про це свідчить така інтерпретація вченим категорії «механізм забезпечення прав людини та громадянина»: це динамічна, взаємоузгоджена та взаємопов'язана система встановлених Конституцією й законами України правових форм, засобів і заходів, за допомогою яких здійснюється реалізація прав і свобод людини та громадянина, їх охорона й захист [9, с. 7].

М. Абдулаєв та С. Комаров під категорією юридичні гарантії правового статусу особистості розуміють систему взаємопов'язаних форм і засобів (нормативних, інституційних і процесуальних), які забезпечують належне визнання, захист і реалізацію конкретних прав і кореспондуючих їм обов'язків, конструктивне вираження принципу «самозахисту» права. Вони (маючись на увазі юридичні гарантії) втілюють ідею такої узгодженої дії права й держави, коли одні форми, напрями та функції державно-правової регуляції й діяльності слугують водночас захисним механізмом для інших та навпаки [10, с. 250].

М. Абдулаєв та С. Комаров головною гарантією прав людини вважають не державні органи, а економічний стан держави. Учені наголошують, що вирішальною гарантією здійснення Конституції та її статей, кодифікованих законом громадянських прав є свідомість і самодіяльність людей. Ця активність може перетворити літеру закону в живу дійсність, подолати об'єктивні перешкоди на шляху реалізації різних прав (дійсно наявні протиріччя), а також суб'єктивні перешкоди (відсталість, рутинне мислення та дії, що роблять здійснення прав формальним). Тому дійсним критерієм демократизму того чи іншого суспільства, стверджують вчені, виявляється дійсність, спрямована на розвиток активності народу [10, с. 240].

Характеризуючи діалектичний зв'язок гарантій правового статусу особистості, науковці, зокрема, відзначають, що всі, як загальні, так і спеціальні (юридичні), гарантії діють у комплексі. Загальні гарантії загалом здійснюють вплив, створюють атмосферу реалізації правового статусу, причому правомірної реалізації, сприяють розвитку особистості [10, с. 250].

П. Рабінович не пропонує авторської інтерпретації понять «механізм забезпечення прав людини» чи «механізм захисту прав людини», водночас зауважує, що права людини можуть бути здійснені зазвичай за наявності певних юридичних засобів, «механізмів» (наприклад, право на працю, на освіту, на соціальне забезпечення неможливо реалізувати якщо державою не встановлено відповідної юридичної процедури) [11, с. 21]. Зі змісту вищенаведеного судження правника випливає, що вчений ототожнює механізм забезпечення прав людини з юридичними засобами, які, у свою чергу, охоплюються поняттям «спеціальні гарантії прав і свобод людини». До них учений, зокрема, зараховує встановлені державою юридичні норми, спеціально спрямовані на забезпечення прав і свобод, а також практичну діяльність щодо їх використання й застосування та її об'єктивовані результати (у тому числі правозастосовні акти відповідних органів держави) [11, с. 21–22].

У межах цієї ж методологічної парадигми розглядає поняття «механізм охорони конституційного права на освіту» В. Боняк. Правник не лише зводить цей механізм до системи юридичних засобів, а й конкретизує їх. Підтвердженням цього умовиводу є інтерпретація нею вищезгаданого поняття як системи нормативно-правових, інтерпретаційно-правових та індивідуально-правових актів і правовідносин, спрямованих на охорону суспільних відносин у сфері освіти, а також норм права, які регулюють суспільні відносини, пов'язані з діяльністю органів державної влади, місцевого самоврядування, їхніх службо-

вих і посадових осіб, інших суб'єктів права щодо профілактики правопорушень у сфері освіти, а також діяльності означених вище суб'єктів [12, с. 105].

Разом із тим уважаємо наведений ученим перелік юридичних засобів неповним, адже він передбачає лише частину задіяних у цьому механізмі засобів.

Доволі суперечливим, на нашу думку, є погляд на поняття «механізм», «юридичний механізм захисту своїх прав» і «конституційно-правовий механізм захисту своїх прав» в інтерпретації цих категорій представниками доктрини конституційного права – авторами підручника «Конституційне право України» за редакцією В. Погорілка. В аналізованій праці, зокрема, наголошується, що зазвичай поняття «механізм» розкривається як система правових засобів, метою яких є захист прав людини; потреба в такому захисті виникає в разі вчинення правопорушення чи об'єктивно протиправного діяння [13, с. 205]. Юридичний механізм захисту людиною своїх прав, уважають правники, – це динамічний взаємозв'язок носія права на захист і відповідного державного органу, що здійснюється в процесуальному режимі реалізації правоохоронних відносин з метою захисту суб'єктивного права [13, с. 206].

Конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх прав, на думку вчених, – це система влади держави, функцією якої є захист прав людини; процедури такого захисту, а також конституційне право людини на захист, яке реалізується з допомогою держави й за цією процедурою [13, с. 206].

Аналогічні теоретичні положення відображено й у підручнику О. Фрицького «Конституційне право України» [14, с. 183–184].

Зі змісту вищенаведених суджень учених випливає таке: а) поняття «механізм» зводиться до системи правових засобів; б) категорія «юридичний механізм захисту людиною своїх прав» – до правоохоронних відносин; в) поняття «конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх прав» – до системи влади держави, процедури захисту прав людини й конституційного права людини на захист.

Хоча вживані правниками терміни «юридичний механізм захисту людиною своїх прав», по суті, механізм самозахисту, і «конституційно-правовий механізм захисту людиною своїх прав», по суті, конституційний механізм самозахисту, відмінні від того, що становить предмет дослідження – механізм захисту прав людини, і фактично вказують на необхідні прояви активності людини, проте за аналогією із цим механізмом провідну роль у відновленні порушеного права та притягненні винних до юридичної відповідальності науковці відводять саме органам державної влади, що реалізують свої повноваження в межах правоохоронних відносин і з дотриманням установлених процедур.

Не пропонує власної дефініції категорії «механізм охорони прав людини» О. Сеньов, однак акцентує увагу на його функціональній спрямованості. Роль правової охорони прав і свобод громадян, уважає автор, полягає у створенні реальних умов безперешкодної їх реалізації шляхом запобігання порушенням. Регулятивний вплив, як стверджує правник, здійснюється до виникнення реального посягання за наявності припущень про можливість його виникнення, тобто такий вплив має профілактичне значення. Механізм правової охорони, на думку правника, тісно пов'язаний із механізмом правового захисту, який реалізується в разі порушення прав і свобод громадян, якщо їх охорона не дала належного результату. Значення зв'язок є обов'язковою умовою регулятивного впливу, забезпеченого примусовою силою держави [15, с. 110].

Торкаючись питання механізму забезпечення конституційних свобод, А. Олійник зауважує, що цей механізм має загальні риси й характерні особливості для кожного виду

державних органів та органів місцевого самоврядування й об'єднань громадян і щодо кожної окремо взятої конституційної свободи.

Його, на думку правника, можна визначити як систему правових засобів щодо створення сприятливих умов для реалізації, охорони, захисту й відновлення шляхом застосування компетентними міжнародними форумами та національними державними органами й органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, їхніми посадовими та службовими особами, іншими суб'єктами громадянського суспільства норм матеріального і процесуального національного й міжнародного права в процесі реалізації конституційних свобод [16, с. 464–465].

Ми поділяємо думку вченого з приводу включення до змісту механізму забезпечення конституційних свобод системи правових засобів. Водночас окремі суттєві ознаки цієї категорії, синтезовані дослідником у пропонуваній ним дефініції, вимагають певних уточнень. Так, зокрема, функціональне призначення цього механізму полягає у створенні сприятливих умов лише для реалізації конституційних свобод людини. Такий висновок узгоджується з усталеним у правничій науці підходом до розуміння категорії «механізм реалізації прав і свобод людини» як системи заходів, спроможних створити умови для реалізації прав і свобод людини через позитивний вплив на формування загальносоціальних гарантій [4, с. 224].

Зі змісту вищенаведеного судження правника про механізм, що становить предмет дослідження в частині його інституційного складника, випливає, що вчений необгрунтовано визнає компетентними (щоправда, незрозуміло, в якому значенні цього слова – чи компетентності, тобто обізнаності, чи компетенції, тобто як єдності предмета відання та державно-владних повноважень) міжнародні форуми й об'єднання громадян. При цьому вчений зараховує до вказаних суб'єктів посадових і службових осіб.

Разом із тим, зважаючи на положення теорії застосування норм права, міжнародні форуми й об'єднання громадян не визнаються вітчизняною правовою доктриною суб'єктами застосування як норм матеріального, так і норм процесуального права.

Аналіз змісту наукової статті В. Назарова свідчить про певну суперечність вченого в підході до розуміння поняття «механізм захисту прав людини в кримінальному провадженні». На підтвердження цієї тези наведемо такі судження вченого про предмет дослідження: 1) «сьогодні у кримінальному провадженні механізм захисту, як підсистема механізму захисту прав і свобод людини є, на нашу думку, пріоритетними напрямком діяльності правоохоронних органів щодо відновлення порушеного права та неприпустимості такого порушення, а також створення відповідних правових гарантій» [17, с. 389]; 2) «механізм захисту прав особи у кримінальному провадженні» – це внутрішньо узгоджена структура відповідних органів, установ, посадових осіб, що впливають на його хід і наслідки, а також осіб, які допускаються чи залучаються в розслідування й розгляд кримінальних справ з метою поновлення необгрунтовано обмежених чи незаконно порушених конституційних прав осіб [17, с. 389]. Обидва вищенаведені судження науковця про предмет дослідження вважаємо методологічно некоректними, оскільки в першому випадку правник ототожнює цей механізм із правоохоронною функцією держави (функція традиційно в правовій доктрині визначається як напрям), а в другому – з внутрішньо узгодженою структурою суб'єктів, а також необгрунтовано розширює коло суб'єктів, які утворюють його інституційний складник.

У контексті питання, що досліджується нами, заслуговують на увагу окремі умовиводи, зроблені І. Грицай у

роботі «Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: питання теорії і практики». Як стверджує вчений, механізм забезпечення принципу гендерної рівності є складником комплексного механізму забезпечення прав і свобод людини. Це складна, структурована, динамічна, комплексна система, що через нормативно-правовий та інституційний (організаційно-правовий) складники цілеспрямовано забезпечує й упроваджує в усі сфери суспільного життя принцип гендерної рівності [18].

До ознак цього механізму (зокрема належної моделі його організації) правник зараховує:

1) правову регламентованість, яку вчений вважає головною ознакою цього механізму. Юридичні механізми у правовій державі організовані за допомогою методів і засобів правового регулювання [18, с. 109–110];

2) системність, логічність і функціональний зміст. Зважаючи на діалектичний зв'язок частини та цілого, інтерпретацію категорії «система», правник, посилаючись на роботу К. Сороки [19, с. 17], до властивостей системності зараховує такі: цілісність; якісну визначеність; відмежованість стосовно середовища; гетерогенність і структурованість; взаємодію частин системи між собою; взаємодію і зв'язок з навколишнім середовищем; наявність інтегральних характеристик; емерджентність; наявність цілей і їх сукупності [18, с. 110]. Системність, вважає І. Грицай, нерозривно пов'язана з логічністю як зв'язків, так і механізмів загалом, а цілісність розглядається нею як складник системності, якісна характеристика юридичного механізму, що, на думку автора, притаманна не всім механізмам. Функціональний зміст досліджуваного механізму, за задумом автора, означає виконання ним певної системи функцій з метою підтримки та зміни соціальної системи, при цьому всі його елементи і складники виконують власні визначені функції [18, с. 111];

3) динамізм і стабільність. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності є динамічним явищем, таким, що постійно розвивається, трансформується, вдосконалюється. Проте для цього механізму, як і законодавства, що регламентує його, характерним є поєднання динамізму і стабільності (тривалого збереження певного якісного стану, його передбачуваність) [18, с. 111];

4) цілеспрямованість як риса досліджуваного механізму означає, що його функціонування орієнтоване на досягнення певної мети – реалізацію основоположного правового принципу рівності в суспільстві через досягнення реального стану рівності чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності. Мета й цілі механізму забезпечення принципу гендерної рівності, вважає автор, визначають його функціональне спрямування та ціннісне значення [18, с. 112];

5) гарантованість. Дієвість механізму забезпечення принципу гендерної рівності залежить і від його належного гарантування. Гарантованість механізму означає наявність загальних і спеціальних умов і засобів, що фактично забезпечують його функціонування [18, с. 112];

6) постійний характер та ефективність. Важливими умовами реалізації механізму забезпечення принципу гендерної рівності є його постійний характер та ефективність. Головна роль досліджуваного механізму зводиться не тільки до розроблення й упровадження стратегії забезпечення рівних прав і можливостей, а й до спостереження за виконанням і реалізацією програм і проектів щодо поліпшення статусу жінок і чоловіків. Механізми забезпечення гендерної рівності виконують роль каталізатора інтеграції гендерної проблематики в систему прийняття рішень та управління. Досягнення мети й цілей забезпечення принципу гендерної рівності не є підставою для припинення існування відповідного механізму. Ефективність меха-

нізму – це співвідношення між його функціонуванням і реально досягнутими цілями [18, с. 112].

Аналіз вищенаведених суджень І. Грицай про досліджуване нею явище державно-правової дійсності дає підстави для таких проміжних висновків, що мають методологічне значення в плані розуміння категорії «механізм охорони прав людини»:

1) зважаючи на пропоновану правником дефініцію поняття «механізм забезпечення принципу гендерної рівності», вважаємо необґрунтованим виокремлення як самостійної такої суттєвої ознаки досліджуваного поняття, як правова регламентованість. Підтвердженням цього умовиводу є ті положення теорії правового регулювання суспільних відносин, що торкаються його предмета. За усталеним у правовій доктрині підходом, явищем, що об'єктивно потребує та може бути врегульоване за допомогою права, є не юридичний механізм, як стверджує автор, а суспільні відносини (або поведінка суб'єктів, якщо не вважати її об'єктом правового регулювання);

2) не можна погодитися з позицією автора щодо виокремлення як самостійної риси досліджуваного механізму його гарантованості. Підтвердженням цьому слугує той факт, що досліджуваний феномен у змістовому плані є ні чим іншим, як системою гарантій, на чому неодноразово наголошувалося вище;

3) предметом дискусії вважаємо й такі виокремлені правником суттєві ознаки поняття «механізм забезпечення принципу гендерної рівності», як постійний характер та ефективність. Ефективність функціонування будь-якого механізму є не його суттєвою ознакою, як стверджує автор, а показником дієвості. Як свідчить вітчизняна юридична практика, чинні в Україні механізми забезпечення прав людини мають різний ступінь ефективності.

Не вважаємо суттєвою ознакою поняття, що становить предмет дослідження, і його темпоральну характеристику, яка в пізнавальному плані може бути використана по-іншому, наприклад, як критерій для видової диференціації. Підтвердженням цьому слугує нормативно-правовий припис, закріплений у ч. 2 ст. 3 Основного Закону України, відповідно до якого утвердження й забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави, що в доктрині конституційного права відображений як основна функція Української держави [13, с. 160], яка до того ж має здійснюватися на постійній основі;

4) не поділяємо думку автора про визнання суттєвою ознакою поняття «механізм забезпечення принципу гендерної рівності» його логічність, адже вказана риса характеризує виключно процес інтелектуальної діяльності людини – її мислення;

5) натомість достатньо переконливими є ті теоретичні положення, що характеризують це явище державно-правової дійсності як функціонуючу заради досягнення визначеної мети динамічну систему: системність і функціональний зміст; динамізм і стабільність; цілеспрямованість тощо.

Висновки. Аналіз усього вищевикладеного дає підстави для таких умовиводів, що мають методологічне значення для формулювання дефініції досліджуваного поняття й торкаються його змістового та функціонального аспектів:

а) найбільш усталеним у сучасній правничій науці є погляд учених на механізм охорони прав людини як систему правових (юридичних) засобів. На нашу думку, такий підхід вимагає суттєвого коригування. Аргументом на користь такого умовиводу слугує той факт, що: а) далеко не всі юридичні засоби мають стосунок до цього механізму; б) його зміст, як впливає з аналізованих нами вище дефініцій досліджуваної категорії, обґрунтованих О. Петришиним і Г. Хрисловою, Л. Морозовою, В. Серьогіним

та ін., з усією очевидністю й необхідністю має включати в себе інституційний складник, що не охоплюється обсягом поняття «юридичні засоби»;

2) з огляду на з'ясоване нами в попередній науковій праці смислове навантаження терміна «охорона» [20], функціональне призначення механізму охорони прав людини вбачаємо в запобіганні порушенню прав і свобод людини, припиненні протиправної поведінки, відновленні порушеного права та притягненні винних до юридичної відповідальності.

З урахуванням вищевикладеного досліджувана нами загальнотеоретична категорія може бути визначена в такий спосіб: «Механізм охорони прав людини – це система суспільних і державних інститутів, а також юридичних засобів, які забезпечують їх (інститутів) організацію та діяльність, спрямовану на запобігання порушенню прав і свобод людини, припинення протиправної поведінки, відновлення порушеного права, відшкодування завданої шкоди та притягнення винних до юридичної відповідальності».

Аналіз запропонованої дефініції дає змогу виокремити такі суттєві ознаки досліджуваного поняття:

1. Є соціально-правовим явищем: соціальним тому, що його інституційний складник не обмежується державними органами, їхніми службовими й посадовими особами, а правовим тому, що вказані інститути організовані та функціонують за допомогою права й інших юридичних засобів.

2. Це системне утворення, адже являє собою множину різних елементів, поєднаних між собою зв'язками й відносинами.

3. Є динамічним утворенням, що: а) постійно розвивається, вдосконалюється; б) в структурному стосунку включає в себе елементи, які відображують рух правової матерії, як-то: правовідносини, правова поведінка, правоохоронна діяльність.

4. Характеризується цілеспрямованістю. Реальне функціонування цього механізму спрямоване на досягнення стратегічної мети – утвердження правопорядку, що опосередковується такими проміжними цілями, як запобігання фактам порушенням прав і свобод людини, припинення протиправної поведінки, відновлення порушеного права, відшкодування завданої шкоди та притягнення винних до юридичної відповідальності

Список використаної літератури:

1. Волинка К.Г. Механізм забезпечення прав і свобод особи: питання теорії і практики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2000. 18 с.
2. Колодій А.М. Права людини і громадянина в Україні: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 336 с.
3. Наливайко О.І. Теоретико-правові проблеми захисту прав людини: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Київ, 2002. 18 с.
4. Скакун О.Ф. Теорія права і держави (Енциклопедичний курс): підруч. 2-е вид., перероб. і доп. Харків: Еспада, 2009. 752 с.

5. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за ред. О. В. Зайчука, Н.М. Оніщенко. Київ: Юрінком Інтер, 2006. 688 с.

6. Петришин О.В., Христова Г.О. Права людини. Теорія держави і права: підручник / за ред. О.В. Петришина. Харків, 2015. С. 297–309.

7. Морозова Л.А. Теория государства и права: учебник. Москва: Юристъ, 2002. 414 с.

8. Сergygin V.O. Конституційне право України: навч. посіб. Харків: ХНУВС, 2010. 368 с.

9. Бабкова Т.В. Право громадян на соціальний захист та його забезпечення органами судової влади в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2014. 19 с.

10. Абдулаев М.И., Комаров С.А. Проблемы теории государства и права: учебник. Санкт-Петербург: Питер, 2003. 576 с.

11. Конституція України. Науково-практичний коментар / редкол.: В.Я. Тацій (голова редкол.), О.В. Петришин (відп. секретар), Ю.Г. Барабаш та ін.; Нац. акад. прав. наук України. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Право, 2011. 1128 с.

12. Боняк В.О. Конституційне право людини і громадянина на освіту в Україні: монографія. Дніпропетровськ. Ліра ЛТД, 2008. 180 с.

13. Конституційне право України / за ред. В.Ф. Погорілка. Київ: Наукова думка, 2002. 732 с.

14. Фрицький О.Ф. Конституційне право України: підручник. 2-е вид., перероб. та допов. Київ: Юрінком Інтер, 2004. 510 с.

15. Сеньов О.В. Механізми охорони прав людини: генезис та сучасний стан. URL file:///C:/Users/6B0A~1/AppData/Local/Temp/VKhnuvs_2004_28_22.pdf (дата звернення: 25.02.2019).

16. Олійник А.Ю. Конституційні свободи людини і громадянина та їх забезпечення в Україні: монографія. Дніпро: Ліра ЛТД, 2018. 327 с.

17. Назаров В.В. Особливості механізму захисту прав людини у кримінальному провадженні. *Форум права*. 2009. № 1. С. 385–391. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index (дата звернення: 25.02.2019).

18. Грицай І.О. Механізм забезпечення принципу гендерної рівності: питання теорії і практики: монографія. Київ: Хай-Тек Прес, 2018. 560 с.

19. Сорока К.О. Основи теорії систем і системного аналізу: навч. посіб. Харків: ХММГ, 2004. 291 с.

20. Єрмоленко Я.В. Юридичний термін «механізм охорони прав людини»: питання смислового навантаження. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. № 4. С. 65–70.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРА

Єрмоленко Ярослав Владленович – аспірант кафедри теорії та історії держави і права Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ

INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Yermolenko Yaroslav Vladlenovych – Postgraduate Student at the Department of Theory and History of State and Law of Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs

yaroslavermolenko@gmail.com